

Antwerpen-Keizerstraat 63-67
Archeologienota / Bureauonderzoek

Martijn Bink
Tessa Beukelaar-van Gulik

Zuidnederlandse Archeologische Notities

640

Amsterdam 2018
VUhbs archeologie

De serie *Zuidnederlandse Archeologische Notities* is een uitgave van VUahbs archeologie, Amsterdam

COLOFON

Opdrachtgever:	P.World
Project:	Antwerpen-Keizerstraat 63-69
Uitvoerder:	VUahbs archeologie
Plaats documentatie:	VUahbs archeologie
Projectcode:	2018L139
Erkend archeoloog:	Martijn Bink (OE/ERK/Archeoloog/2015/00005)
Coördinaten:	Noordwest: 152.850/212.437
	Noordoost: 152.895/212.430
	Zuidwest: 152.850/212.387
	Zuidoost: 152.885/212.380

Provincie, gemeente: Antwerpen, Antwerpen

Uitvoering:	december 2018
Auteur:	drs. M. Bink, T. Beukelaar, MA
Illustraties:	drs. M. Bink, T. Beukelaar, MA
Omslagontwerp:	M. Kriek

ISBN: 978-90-8614-616-1

Relevante thesauri termen: bureauonderzoek

©VUahbs archeologie, Amsterdam, december 2018
De Boelelaan 1105
1081 HV AMSTERDAM

INHOUD

Colofon	2
INHOUD	3
1 INLEIDING	4
1.1 Kader en motivatie	4
1.2 Plangebied en geplande werkzaamheden	6
1.2.1 Werkzaamheden	6
1.2.2 Oppervlakte van het plangebied en ingreep	7
1.3 Bestaande situatie en bekende verstoringen	8
1.4 Archeologische voorkennis	8
1.5 Doel en vraagstelling van het onderzoek	8
1.6 Randvoorwaarden	10
1.7 Opzet van het rapport en motivatie bronnenmateriaal	10
2 BUREAUONDERZOEK (ASSESSMENT)	11
2.1 Aardkunde (landschap en bodem)	11
2.1.1 Geologische ontwikkeling	11
2.1.2 Reliëf en bodem binnen het plangebied	12
2.2 archeologische en historische situatie	13
2.2.1 Archeologische situatie	13
2.2.2 Historische situatie	16
2.2.3 Luchtfotografie (Nieuwste Tijd situatie)	22
2.3 Archeologische verwachting / synthese en conclusie	24
2.4 Samenvatting	26
3 LITERATUUR	27
4 FIGURENLIJST PROJECTCODE 2018L139	28
5 FOTOLIJST PROJECTCODE 2018L139	28
6 LIJST VAN BIJLAGEN	28

1 INLEIDING

1.1 KADER EN MOTIVATIE

In opdracht van vastgoedbedrijf P.World heeft VUhs archeologie een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd ten bate van de herontwikkeling van de locatie Keizerstraat 63 – 69 in de gemeente Antwerpen (fig. 1.1 en 1.2). De panden, voorheen bekend als hotel Prinse zal worden verbouwd tot appartementen. Daarbij zal de bestaande kelder van Keizersgracht 65 worden verdiept en uitgebreid. Op het achterterrein van Keizersgracht 63 zal nieuwbouw worden opgericht. Door deze laatste werken zullen de bodem en eventueel aanwezige archeologische resten worden verstoord.

Het onroerend erfgoed decreet van 12 juli 2013, artikel 5.4.1 stelt dat bij de aanvraag van een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen met ingreep in de bodem een archeologienota wordt toegevoegd wanneer de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt, als het plangebied gelegen is in een archeologische zone. Omdat het plangebied is gelegen in de archeologische zone ID 5873, de historische stadskern van Antwerpen gelden deze criteria. Het plangebied en de oppervlakte van de ingrepen overschrijden deze criteria (zie *infra*).

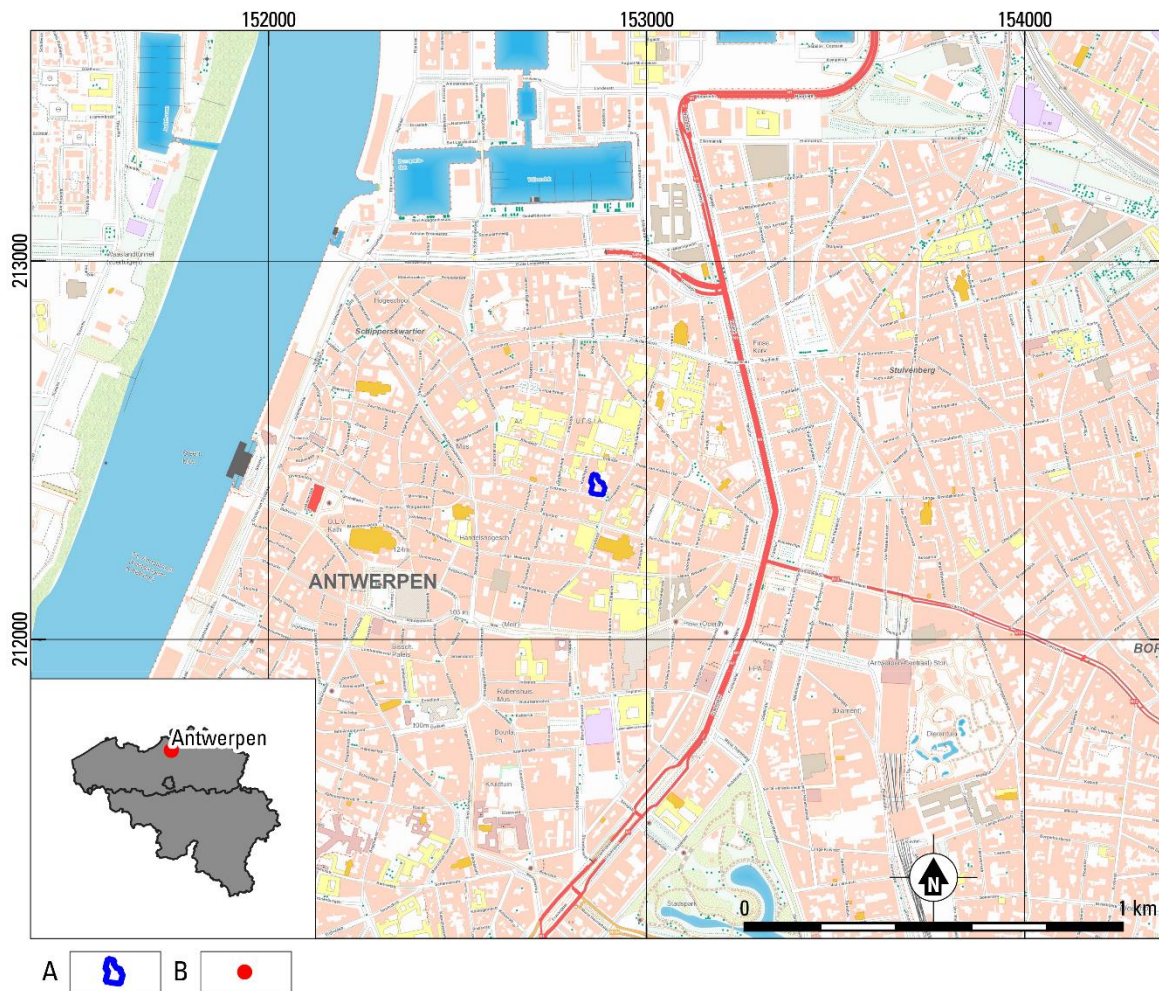

Fig. 1.1. Antwerpen–Keizerstraat 63–69. Locatie van het plangebied op de topografische kaart en de locatie van Antwerpen in België. Bron: wms.ngi.be/cartoweb.

A plangebied; B locatie gemeente.

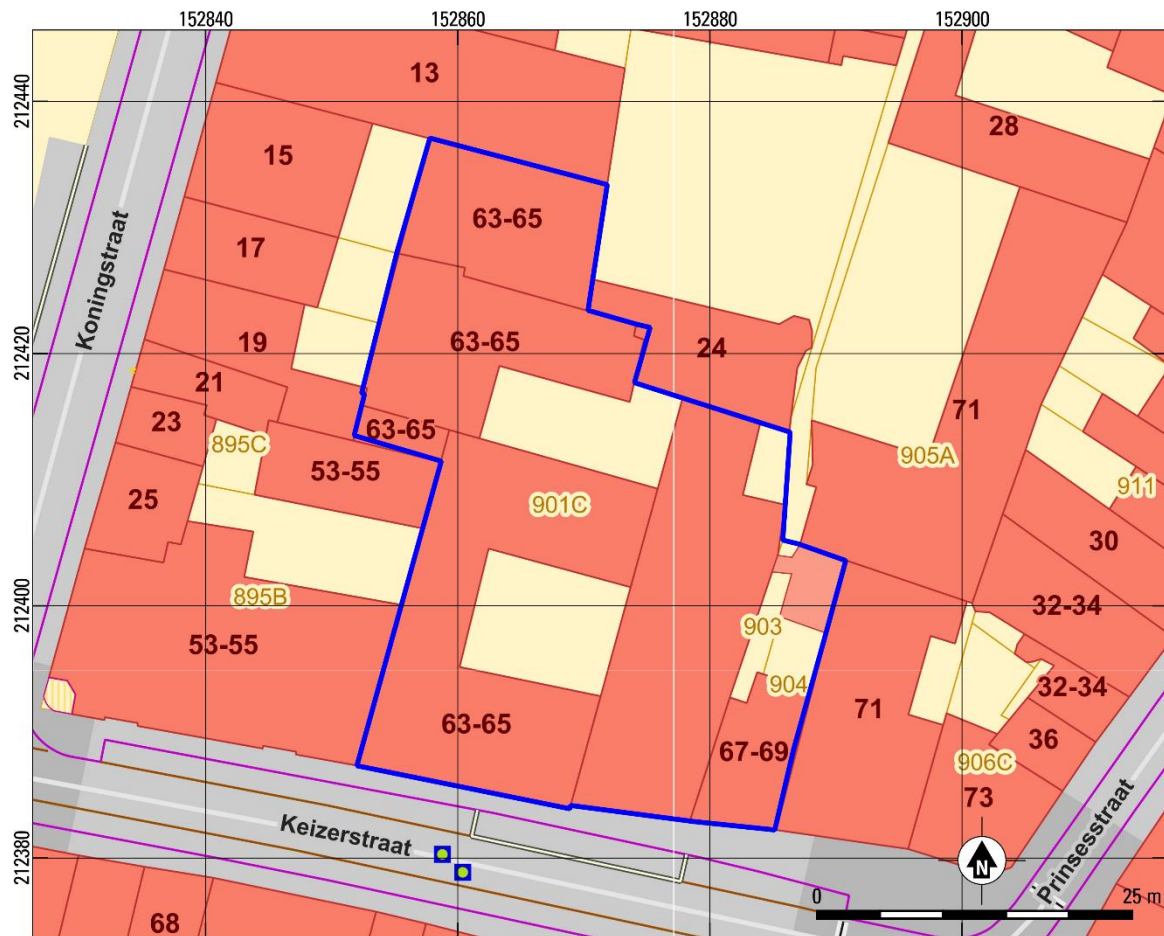

Fig. 1.2. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Locatie van het plangebied op het Grootchalig Referentie Bestand. Bron: geopunt.be.

1.2 PLANGEBIED EN GEPLANDE WERKZAAMHEDEN

De bestaande bebouwing, die voor de percelen Keizerstraat 63 en 69 de status van monument heeft, wordt grotendeels gerenoveerd. De bebouwing op het achterterrein van nr. 63 zal echter geheel worden gesloopt en vervangen door drie appartementen. Keizerstraat 65 wordt geheel gesloopt. Onder het gebouw wordt een nieuwe parkeerkelder aangelegd die bovendien deels onder de binnencour van nr. 63 zal worden aangelegd. Hiernaast worden onder het achterterrein van nr. 63 twee pompputten van 2000 l voorzien, een infiltratiebekken van 25 m², een regenput van 10.000 l en een septic tank van 15.000 l. In onderstaande tabel zijn de verstoringsdiepten van de verschillende werkzaamheden te vinden. In bijlage 2 zijn de gedetailleerde plannen terug te vinden. In figuur 1.3 is een schematische weergave van de geplande sloop, graaf en opbouw werkzaamheden te zien.

perceel	werkzaamheden	verstoringsdiepte
901C, nr. 63	Parkeerkelder	Ca. 6 m parkeerkelder
901C, nr. 65	Parkeerkelder onder huidige bebouwing	Ca. 6 m
	Appartementen tot achtergrens perceel	50 cm
901C, achterhuizen	Sloop en nieuwbouw	Ca. 1,10 m (sloop)/ 50 cm (bouw)
	Pompputten, regenput, septic tank, infiltratiebekken	Ca. 2,5 m
903	Geen graafwerken	-
904	Geen graafwerken (pompput 1500 l in bestaande kelder)	-

Tabel 1.1. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Overzicht van de geplande werkzaamheden.

1.2.1 WERKZAAMHEDEN

Het achter huis van Keizerstraat 63 zal worden gesloopt. Op deze locatie zal een drietal appartementen worden gebouwd met een totale oppervlakte van 152 m². Deze appartementen worden ondiep gefundeerd op 0,5 m – peil.

Tussen het voorhuis en het achterhuis worden twee pompputten, een infiltratiebekken een regenput en een *septic tank* worden ingegraven, samen met de nodige leidingen. De ingraafdiepte varieert van ca. 60 cm voor de pompputten tot 250 cm voor de *septic tank*. De totale oppervlakte van deze werkzaamheden behelst ca. 50 m²

De bestaande kelder van Keizerstraat 65, oppervlakte 130 m² zal worden verwijderd. Hier zal een nieuwe parkeerkelder worden ingegraven met een totale oppervlakte van 300 m². De uitbreiding van de kelder bevindt zich deels achter de bestaande kelder en deels onder de binnencour van nr. 63. De parkeerkelder zal een diepte van 6,03 m beneden peil bereiken. De bouwmassa wordt aan de achterzijde uitgebreid tot aan de perceelsgrens, een uitbreiding met 75 m²

Ter hoogte van nr. 69 worden geen bodemverstoringen voorzien.

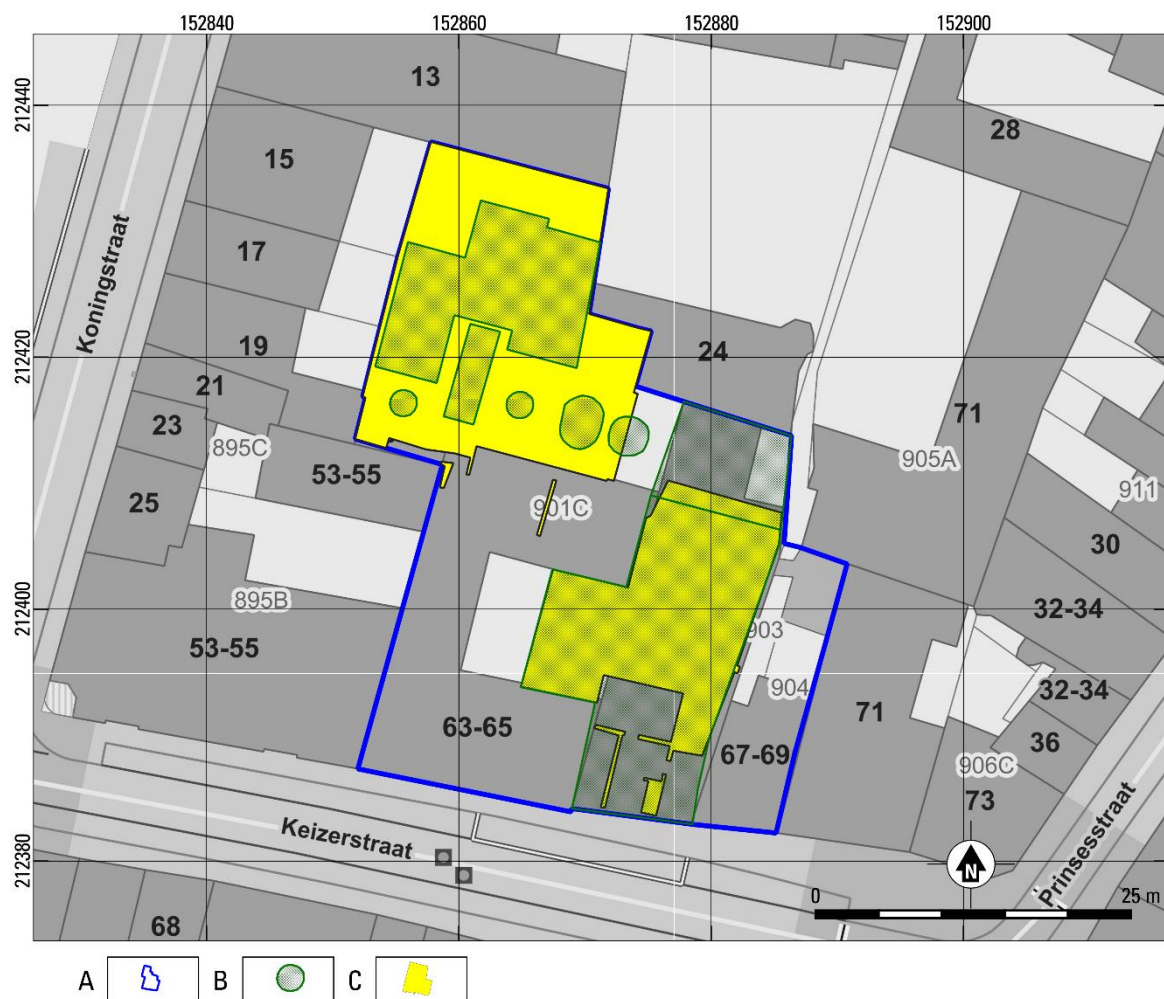

Fig. 1.3. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Locatie van de voorziene ondergrondse sloopwerken en graafwerken op het Groot Referentie Bestand. Bron: geopunt.be

A plangebied; B voorziene graafwerken; C voorziene ondergrondse sloopwerken.

1.2.2 OPPERVLAKTE VAN HET PLANGEBIED EN INGREEP

Het totale oppervlak van het plangebied bedraagt ca. 1.375 m², de bodemingrepen hebben een gezamenlijke oppervlakte van ca. 595 m². Doordat de oppervlakte van het plangebied groter is dan 300 m², de oppervlakte van de bodemingreep groter is dan 100 m² en de werkzaamheden binnen een archeologische zone plaatsvinden, is het volgens het archeologiedecreet nodig een archeologienota bij de vergunningsvraag toe te voegen.

De kadastrale gegevens zijn weergegeven in tabel 1.2 en in bijlage 3.

Kadastrale gegevens

Gemeente Antwerpen, 2^e afdeling, sectie B
Percelen 901C, 903 en 904

Tabel 1.2. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Kadastrale gegevens. Bron: CadGIS Viewer.

1.3 BESTAANDE SITUATIE EN BEKENDE VERSTORINGEN

Het plangebied is bebouwd, met uitzondering van de binnencour van Keizerstraat 63 en het achterterrein van nr. 65. Doordat de nog bestaande huizen een geschiedenis hebben die tot tenminste 1562 terug gaat, waarbij sindsdien zeer vele verbouwingen zijn uitgevoerd is het lastig te bepalen welke verbouwingen als archeologie en welke als verstoring beschouwd mogen worden.

Vanuit het bouwhistorisch onderzoek (bijlage 5) zijn enkele mogelijke verstoringen aan het licht gekomen. Het voorhuis van nrs. 63 en 65 heeft in de twintigste eeuw geen ingrijpende ondergrondse verbouwingen ondergaan. Wel kunnen de binnencour verstoringen zijn ontstaan. Eén bekende verstoring betreft een olieput in de zuidwesthoek van de binnencour die daar in 1930 werd aangelegd.

Het achterhuis van nr. 63 is in 1928 gebouwd op poeren die ca. 1 m diep ingegraven zijn. De ervaring leert dat voor ca. 1970 voor funderingen alleen smalle sleuven of gaten werden gegraven. De verstoring hierdoor zal dus beperkt zijn. Hoewel deze werkplaats in de loop der jaren veelvuldig verbouwd is, lijkt de draagconstructie ongewijzigd te zijn gebleven. In 1985 werd een nieuwe achterhuis gebouwd met een nieuwe draagconstructie. Of daarbij een volledige bouwput is uitgegraven is niet duidelijk. In het bouwhistorisch onderzoek is verder sprake van de aanleg van een halfondergrondse parkeergarage, hoewel deze niet duidelijk op de plannen te herkennen is.

Het huis nr. 65 is tijdens de verbouwing in 1985 geheel gesloopt (zie fig. 1.4). De kelder is geheel uitgebroken, maar de funderingen/zijmuren bleven wel bewaard. In de kelder is een nieuwe betonvloer aangebracht. Het is echter niet duidelijk of daarbij de oude keldervloer is verwijderd, of dat deze nog aanwezig is. De nieuwe bouw is deels op de oude funderingen geplaatst. Wel zijn ondergronds leidingen en afvoeren aangelegd.

Huis nr. 69 is in 1993 geheel herbouwd (fig. 1.4). Hier worden verder geen ondergrondse verstoringen voorzien.

Locatie	Aanwezige verstoring	verstoringsdiepte
Achterhuis nr. 63	Poeren van gebouwen 1928 en 1985	Ca. 1 m
Binnencour nr. 63	Olieput 1930	Ca. 0,8 m
Huis nr. 65	Kelder (vernieuwd 1985)	2,7 m
Gehele perceel	Aanleg kabels leidingen (o.a. 1985/1993)	Ca. 0,8 m

Tabel 1.3. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Overzicht van de bekende verstoringen.

1.4 ARCHEOLOGISCHE VOORKENNIS

Binnen het plangebied is niet eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd.

1.5 DOEL EN VRAAGSTELLING VAN HET ONDERZOEK

Het doel van het onderzoek als geheel is het opsporen en in kaart brengen van de eventueel in het plangebied aanwezige archeologische vindplaatsen. Allereerst dient door middel van het bureauonderzoek aan de hand van bestaande bronnen informatie verworven te worden over bekende of te verwachten archeologische resten en / of sporen.

De volgende onderzoeksvragen dienen beantwoord te worden:

- Zijn er aanwijzingen voor verstoringen binnen het plangebied? (paragraaf 1.3)

- Wat is de geologische opbouw van het plangebied? (paragraaf 2.1)
- Wat zijn de bekende en verwachte archeologische resten en / of sporen binnen het plangebied? Wat is bekend van het karakter, de omvang, datering, gaafheid en conservering van deze resten? (paragraaf 2.2)
- Wat is de impact van de geplande werkzaamheden? (paragraaf 2.3)

Fig. 1.4. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Fotocollage van de verbouwingen uit 1985 en 1993. Boven v.l.n.r.: Keizerstraat 69 na sloop (1993); Vloer van nr. 69 met zicht op de kelder, waar de vloer deels ingestort is; Keizerstraat 63, achterhuis situatie tijdens de bouw in 1985. Midden rechts: Nieuw gemetselde beerput onder nr. 69 naast de oude kelder (1993). Onder v.l.n.r.: Keizerstraat 69 na sloop met keldergat (1993); Uitgebroken kelder van Keizerstraat 65 met nieuw gestorte betonvloer en de aanzet van de uitgebroken gewelven op de zij- en achtermuren.

Na het uitvoeren van een bureauonderzoek zal bekend zijn of archeologische waarden aanwezig zijn en op welke manier deze waarden beschermd dienen te worden. Dit kan *in situ* als de waarden niet in gevaar komen door de geplande werkzaamheden of *ex situ* als de waarden onomkeerbaar vernietigd worden.

1.6 RANDVOORWAARDEN

Het betreft een bureauonderzoek voor een ingreep in de bodem met uitgesteld vervolgonderzoek. Op dit moment is het onderzoeksgebied nog bebouwd. Pas na het verkrijgen van de omgevingsvergunning en sloop kan verder archeologisch onderzoek worden uitgevoerd.

1.7 OPZET VAN HET RAPPORT EN MOTIVATIE BRONNENMATERIAAL

De verslaglegging is per uitgevoerd onderdeel van het onderzoek samengesteld. In hoofdstuk 2 zullen de resultaten (assessment) van het bureauonderzoek worden beschreven. Hierbij zal eerst de geologische ontwikkeling voor het plangebied besproken worden alsmede de bodemontwikkeling. Daarna zal de archeologische en historische situatie geschetst worden aan de hand van een historisch kaart materiaal en literatuur. Voor wat betreft de historische gegevens is vooral gebruik gemaakt van het bouwhistorisch onderzoek.¹ De historische cartografische bronnen (Ferrariskaart, Vandermaelenkaart en Topografische kaarten Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw) zijn geraadpleegd via de raadpleegdienst voor historische cartografie (Agiv). De bodemkundige kaarten zijn geraadpleegd op de website www.dov.vlaanderen.be. Het plangebied bevindt zich in een stedelijke context waardoor niet alle bodemkaarten relevant zijn voor dit gebied. Daardoor is er gekozen om de tertiaire geologische kaart, de bodemkaart, bodembedekkingskaart en de potentiële erosiegevoeligheidskaart niet af te beelden. De bekende archeologische gegevens zijn opgezocht op de Centrale Archeologische Inventaris. Daarnaast is gebruik gemaakt van Cartesius.be om het historisch kaartmateriaal waar nodig aan te vullen.

De afgebeelde kaarten zijn vervaardigd in ArcGIS en weergegeven in Lambert 1972 projectiesysteem.

¹ Gorlé/Van Severen 2018.

2 BUREAUONDERZOEK (ASSESSMENT)

2.1 AARDKUNDE (LANDSCHAP EN BODEM)

2.1.1 GEOLOGISCHE ONTWIKKELING

Geologisch gezien bevindt het plangebied zich in de tertiaire formatie van Lillo. Omdat deze formatie zeer diep is gelegen is deze van geen belang voor het onderhavige onderzoek. In het quartair wordt in het onderzoeksgebied dekzand en/of zandleem afgezet. Door de relatief hoge ligging van Antwerpen wordt het gebied niet overspoeld door de zee en dus zijn in het Holoceen geen afzettingen meer gevormd. Op de quartairgeologische kaart is dit weergegeven als type 1 (fig. 2.1).

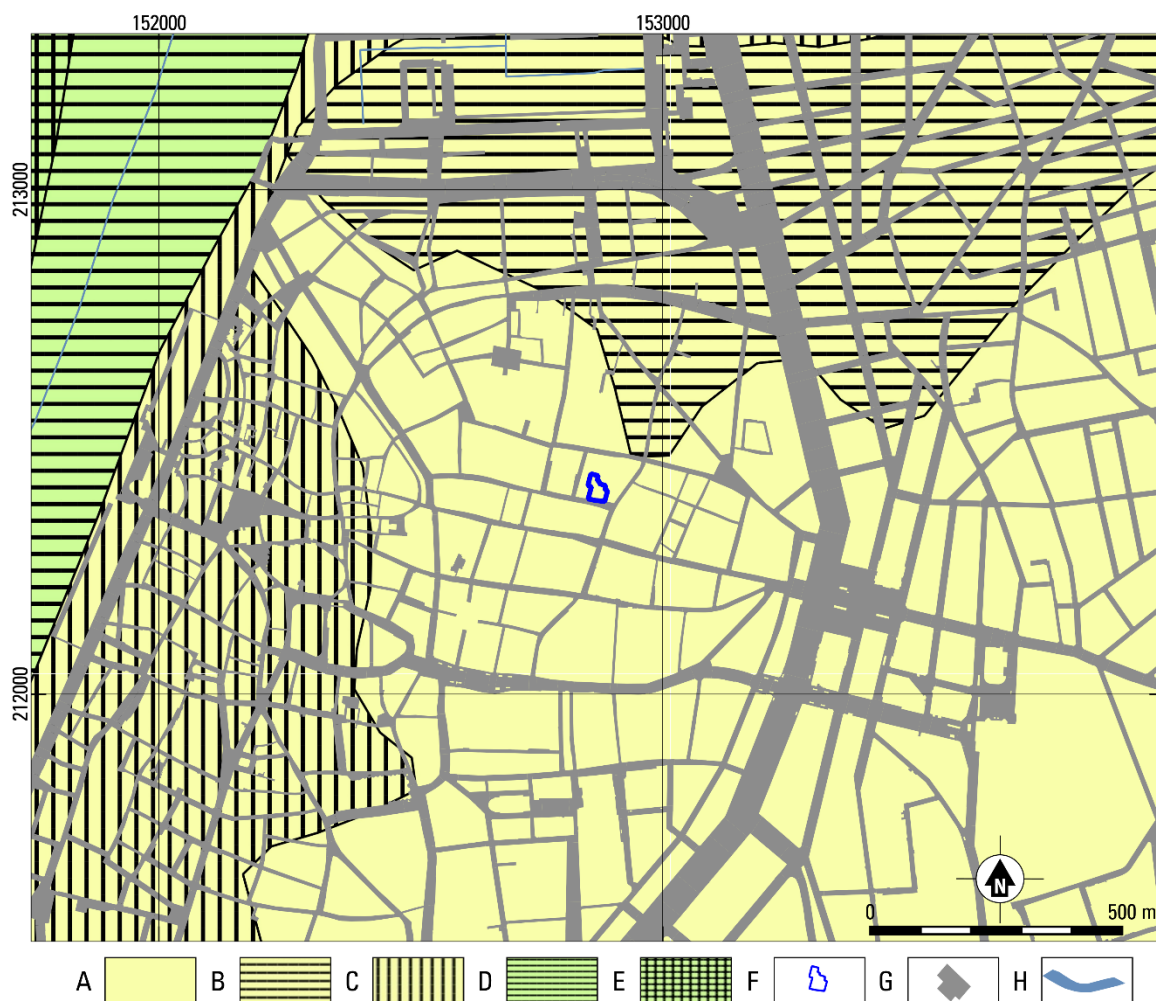

Fig. 2.1. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Uitsnede van de Quartair geologische kaart. Bron: dov.vlaanderen.be

A profieltype 1: eolische afzettingen (zand/zandleem) uit het Weichselien en mogelijk Vroeg-Holoceen; B profieltype 1a: profieltype 1 afgedekt door holocene fluviatiele afzettingen; C profieltype 1c: profieltype 1 afgedekt door holocene getijdenafzettingen; D profieltype 3a: eolische afzettingen uit het Weichselien en mogelijk Vroeg-Holoceen op fluviatiele afzettingen uit het Weichselien, afgedekt door holocene fluviatiele afzettingen; E profieltype 3e: eolische afzettingen uit het Weichselien en mogelijk Vroeg-Holoceen op fluviatiele afzettingen uit het Weichselien, afgedekt door holocene getijdenafzettingen en fluviatiele afzettingen; F plangebied; G wegen; H water.

Vanwege de ligging in de stad Antwerpen is de bodemkaart niet bruikbaar. De ruime omgeving van het onderzoeksgebied is gecodeerd als overbouwd (code OB). Ook extrapolatie op grond van nabijgelegen bodems is niet zinvol, vanwege de grote afstand tot wel gekarteerde bodems.

2.1.2 RELIËF EN BODEM BINNEN HET PLANGEBIED

De stad Antwerpen is gelegen op de noordelijke randzone van een (zuid)oost-(noord)west georiënteerde dekzandrug die loopt van Waasmunster in het westen tot Broechem in het oosten. Centraal wordt deze dekzandrug doorsneden door de loop van de Schelde en in het noordoosten wordt deze begrensd dan wel doorsneden door de grote Schijn.

Ten zuidoosten van de Antwerpse stadsomwalling ligt nog, binnen deze dekzandrug, een lager gelegen gebied dat richting Grote Schijn werd ontwaterd door de Vuyle Beek en ten zuidwesten van Antwerpen ligt een lage gelegen gebied dat mogelijk is gevormd door een oude Scheldemeander. Hiermee ligt de achttiende-eeuwse stad Antwerpen op een hoge kop in de omgeving die ook duidelijk zichtbaar is op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen (fig. 2.2).

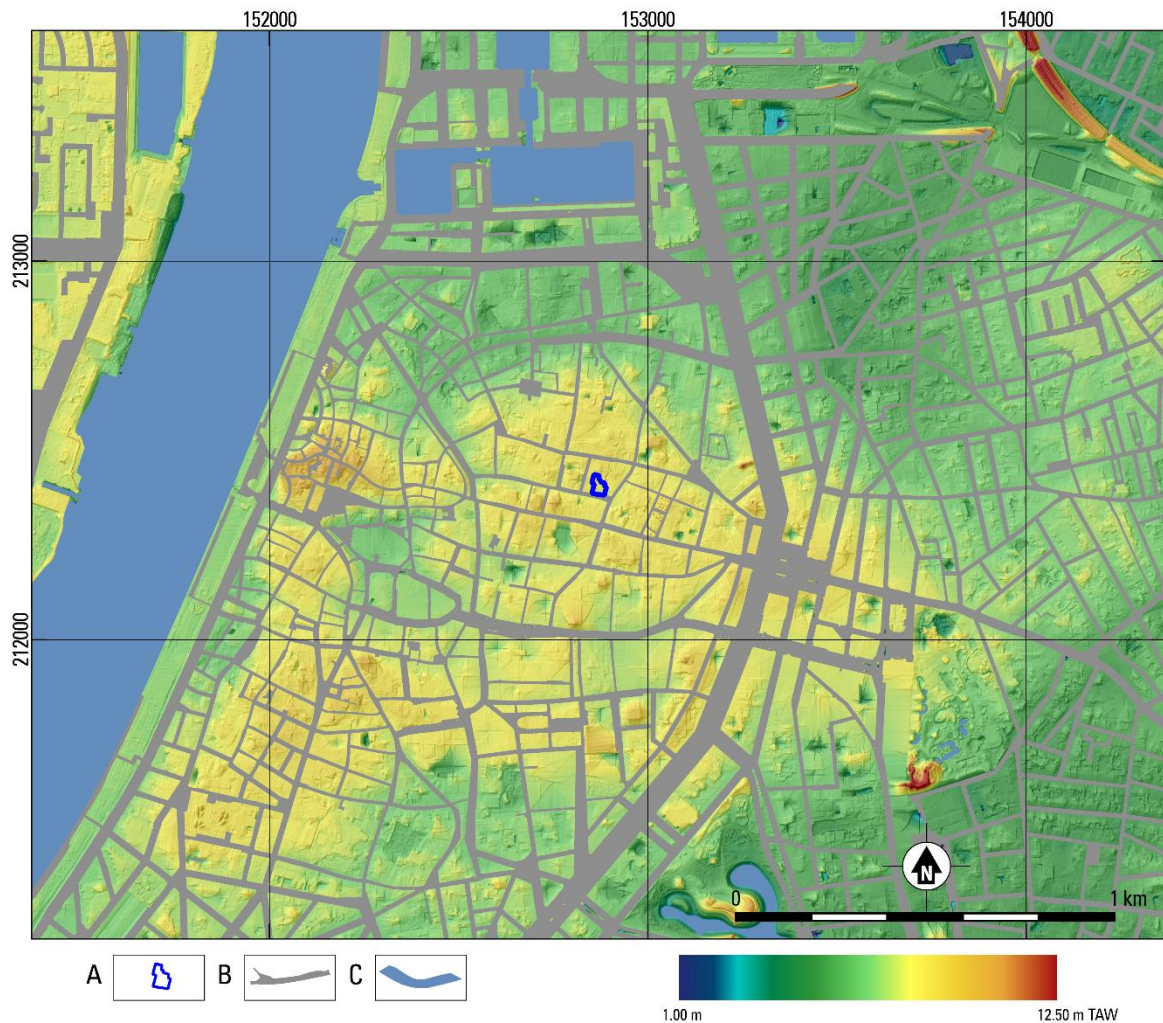

Fig. 2.2. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Uitsnede van het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II. Bron: dov.vlaanderen.be
A plangebied; B gebouwen; C wegen; D water.

Vanwege de ligging in bebouwd gebied is een hoogteverloop over het onderzoeksgebied niet informatief. Het hoogteverloop is in dit geval een interpolatie van de gemeten hoogten aan het oppervlak en heeft geen relatie tot werkelijke hoogteverschillen binnen het gebied. Binnen het huidige plangebied is op grond van de bouwtekeningen nauwelijks hoogteverschil aanwezig, de niveaus verschillen ten hoogste 10 cm. Wel kan worden opgemerkt dat de Keizerstraat evenals de Prinsesstraat iets lager zijn gelegen (ca. 7,75 m TAW) dan de Kipdorp en Prinsstraat (ca. 8,35 m TAW). Binnen de context van onderhavig bureauonderzoek is dit hoogteverschil niet te verklaren.

2.2 ARCHEOLOGISCHE EN HISTORISCHE SITUATIE

2.2.1 ARCHEOLOGISCHE SITUATIE

Het plangebied is gelegen in de Vastgestelde Archeologische zone *Historische stadskern van Antwerpen*.²

Daarnaast is het plangebied gelegen ter hoogte van het Vastgesteld bouwkundig erfgoed *Huis Den Joseph naer Egypten*³ en *Stadswoning*⁴. Het *Huis Den Joseph naer Egypten* is tevens een beschermd monument.⁵ Voor deze gebouwen is een bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd.

Uit dit onderzoek blijkt dat de Keizerstraat terug gaat tot zeker 1280, waar deze straat voor het eerst vermeld wordt op een akte.⁶ De huizen gelegen aan deze straat op nummer 63,65 en 69 dateren vanaf de tweede helft van de 16de eeuw.⁷ Het is waarschijnlijk dat op het terrein middeleeuwse voorgangers van deze huizen aanwezig zijn, maar hiervoor is geen eenduidig bewijs in de archieven aangetroffen.⁸

Hoewel meerdere verbouwingen plaatsvinden aan de huizen lijken vooral de huizen 63 en 69 nog het best bewaard te zijn gebleven. De belangrijkste verandering vindt plaats aan het begin van de 20e eeuw als de huizen hun woonfunctie verliezen. De gebouwen worden in gebruik genomen door een bedrijf voor de elektrische toebehoren van schepen tot 1984, wanneer het pand als hotel verder gebruikt zal worden. Bij de overgang van woonhuis naar industrieel pand lijkt ook de kelder vorm gekregen te hebben.⁹ De gebouwen 63-65 worden in de tussenliggende jaren meer malen verbouwd, deels ook opgehoogd.¹⁰ Bij de laatste verbouwing tot hotel in 1984-1985 wordt onder 63 een halfondergrondse parkeergarage aangelegd.¹¹ Nummer 65 is bij deze verbouwing volledig afgebroken. Alleen de funderingen zijn hergebruikt voor de bouw van het hotel.

Keizerstraat 69 wordt voor het eerst vermeld in 1585 als Herpe, wanneer het verhuurd is aan een kleermaker. In 1808 wordt het huis verbouwd of mogelijk heropgebouwd. In 1921 wordt een opening gecreëerd naar de Mazengang vanaf de koer. In 1994 wordt een vergunning aangevraagd voor de volledige heropbouw van het pand aan de Keizerstraat 69, waarbij het toegevoegd wordt aan het hotel dat reeds aanwezig is op de Keizerstraat 63-65.¹²

² <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/11874>

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/87101>

⁴ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/67312>

⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/5146>

⁶ Van Severen 2018, 3

⁷ Van Severen 2018, 5-6

⁸ Van Severen 2018, 4

⁹ Van Severen 2018, 10

¹⁰ Van Severen 2018, 6-21

¹¹ Van Severen 2018, 20

¹² Van Severen 2018, 22-24 en 6

De Mazengang, die tussen de Keizerstraat 65 en 69 naar het noorden naar de Prinsenstraat loopt, wordt voor het eerst vermeld in 1514.¹³ Aan deze Mazengang zouden tot 1779 acht godshuisjes gelegen hebben. Tevens zou er een godshuis gelegen zijn geweest vanaf 1636 tot 1779.¹⁴

In onderstaande tabel 2.1 en figuur 2.7 zijn de CAI-locaties opgenomen die zich in een straat van ca. 500 m rondom het plangebied bevinden. Zoals hierboven al vermeld staat is het plangebied gelegen in de Historische Stads-kern van Antwerpen. Uit de CAI inventarisatie blijkt des te meer dat het plangebied gelegen is tussen de stadsomwalling en bijbehorende poorten uit de Middeleeuwen – Late Middeleeuwen (aan de westzijde CAI-locaties 366323, 366174, 366317, 366173, 366302, 366172 en 366294) en de Vest met poorten daterend tot de Nieuwe tijd in het oosten (CAI-locaties 366049, 366334, 366051 en 366115). Het gaat hier om de Spaanse omwalling die tevens de grens bepaald van de Vastgestelde Archeologische Zone van de Historische Stads-kern van Antwerpen.

Binnen dit gebied kunnen sporen verwacht worden vanaf de prehistorie tot de Nieuwe tijd, afhankelijk van de diepte die onderzocht kan worden en de mate van verstoring die bebouwing uit latere perioden op de bodem gehad hebben. Op basis van reeds uitgevoerde archeologische onderzoeken kan bewoning in deze zone vastgesteld worden vanaf het einde van het paleolithicum. De landschappelijke ligging bij de samenloop van de rivieren de Schijn en Schelde zal hiervoor verantwoordelijk zijn geweest.¹⁵ Ook zijn er sporen gevonden uit de Metaaltijden zoals ook blijkt uit CAI-locatie 152706.

Binnen de vastgestelde zone worden ook Gallo-Romeinse sporen en vondsten aangetroffen. Er wordt van een nederzetting binnen de zone gesproken vanaf de 2de en 3de eeuw. De mate van bewoning zal vanaf dan alleen maar toenemen. Uit historische bronnen blijkt dat al van een substantiële nederzetting gesproken kan worden in de 7de eeuw. Waar deze zich precies bevindt en hoe groot deze was, is tot op heden echter niet bekend. Na de plunderingen van de Noormannen in 836 ontwikkelt hier een versterkte handelsnederzetting. Vanuit deze burcht zal de Middeleeuwse nederzetting groeien. Vanaf de 11e eeuw tot aan de Spaanse Omwalling van de 1555 groeit de stad gestaag vanaf de burcht en wordt meerdere malen omweld en omgracht.¹⁶ Zoals blijkt uit het bouwhistorisch onderzoek blijft ook binnen deze omwallingen de stad onderhevig aan veranderingen.

CAI-locatie	datering	klasse	omschrijving
152706	IJzertijd	Bewoning	Bij een opgraving zijn greppels en paalkuilen aangetroffen.
	Nieuwe tijd	Bewoning	twee afvalkuilen. De beperkte omvang maakt een bredere context niet mogelijk
155088	Onbepaald	Losse vondst	enkele beenderen, waaronder een melding van een schaats.
155982	Late Middeleeuwen	Religie	sporen van een godshuis aangetroffen met mechanische prospectie
	Nieuwste tijd	Economie	koffiehuis en feestzaal
156184	Late Middeleeuwen	Vondstenconcentratie	lagen met vondsten aangetroffen bij een controle van werken
	Nieuwe tijd	Bewoning	kelders
156272	Nieuwe en Nieuwste tijd	Vondstenconcentratie	verschillende soorten aardewerk aangetroffen bij een controle van werken
156432	Nieuwe tijd	Bewoning	Bij een opgraving zijn een aantal afvalkuilen daterend tot de 16de en 17de eeuw aangetroffen. Gevuld met keramiek, glas en hoornpitten die duiden op een ambachtelijke activiteit van een leerlooierij.

¹³ Van Severen 2018, 3

¹⁴ Van Severen 2018, 3 en <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/5298>

¹⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140031>

¹⁶ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/140031> en Van Severen 2018, 2

CAI-locatie	datering	klasse	omschrijving
156563	Late Middeleeuwen	Bewoning	tal van afvalkuilen met middeleeuws materiaal
	Nieuwe tijd	Bewoning	bakstenen afval- en beerputten
	Onbepaald	Bewoning	keldermuren die wijzen op een vroege versterking van de huizen in deze buurt
156565	Late Middeleeuwen	Bewoning	afvalkuilen
	Nieuwe tijd	Industrie en Bewoning	afvalputten uit de 16e eeuw en een grote hoeveelheid suikertrechters, strooppotten in keramiek, industrieel afval en van een suikerraffinaderij
156606	Late Middeleeuwen	Bewoning	Resten van waarschijnlijk een grote patricierswoning
	Nieuwe tijd	Bewoning	Enkele afvalcontexten
156612	Nieuwe tijd	Bewoning	17e eeuwse muurschildering aan getroffen bij verbouwingswerkzaamheden
157557	Nieuwe tijd	Losse vondst	bronzen penning met een afbeelding van twee mannenbusten (biceps-penning)
165558	Nieuwe tijd	Versterking met Infrastructuur	Stadsmuur, deel van de Spaanse omwalling met dempingslaag met veel archaeologica van na de afbraak van de omwalling, bastionmuur. Binnenmetselwerk van het ontmantelde bruggewelf en brugpijler van de Kipdorpbbrug
210654	Late Middeleeuwen	Bewoning	paalkuilen, greppels, resten van een leerlooier of hoornbewerker, maaslands aardewerk aangetroffen bij een opgraving
	Nieuwe tijd	Bewoning	muren, structuren en sporen waarin vijf bouwfasen onderscheiden kunnen worden binnen het terrein.
211401	Middeleeuwen	Bewoning	grondsporen, muren en kelders
218216	Onbepaald	Bewoning	Foto's van een waterput waarvan de bron niet gekend is. OP de foto's staan verschillende vondsten afgebeeld, die moeilijk te determineren zijn. Het betreft een vondstmelding van januari 2018
219519	Late Middeleeuwen	Bewoning	Bij een opgraving zijn afvalkuilen, waterputten , funderingen en greppels aangetroffen.
366049	Nieuwe tijd	Versterking	De Rode Poort
366051	Late Middeleeuwen	Versterking	Kipdorppoort
	Nieuwe tijd	Infrastructuur	brug elementen
	Nieuwste tijd	Versterking	Kazemat
366115	Nieuwe tijd	Versterking	vestingsmuur 1
366172	Late Middeleeuwen	Versterking	St.Katelijnepoort
366173	Late Middeleeuwen	Versterking	Wijngaardpoort
366174	Late Middeleeuwen	Versterking	Minnepoort
366294	Late Middeleeuwen	Versterking	Stadsvest 2
366302	Late Middeleeuwen	Versterking	Stadsvest 4
366317	Late Middeleeuwen	Versterking	Stadsvest 5
366323	Volle Middeleeuwen	Versterking	Stadsvest 6
366334	Nieuwe tijd	Versterking	Stadsvest 7

Tabel 2.1. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Overzicht van CAI-locaties in de omgeving van het plangebied.

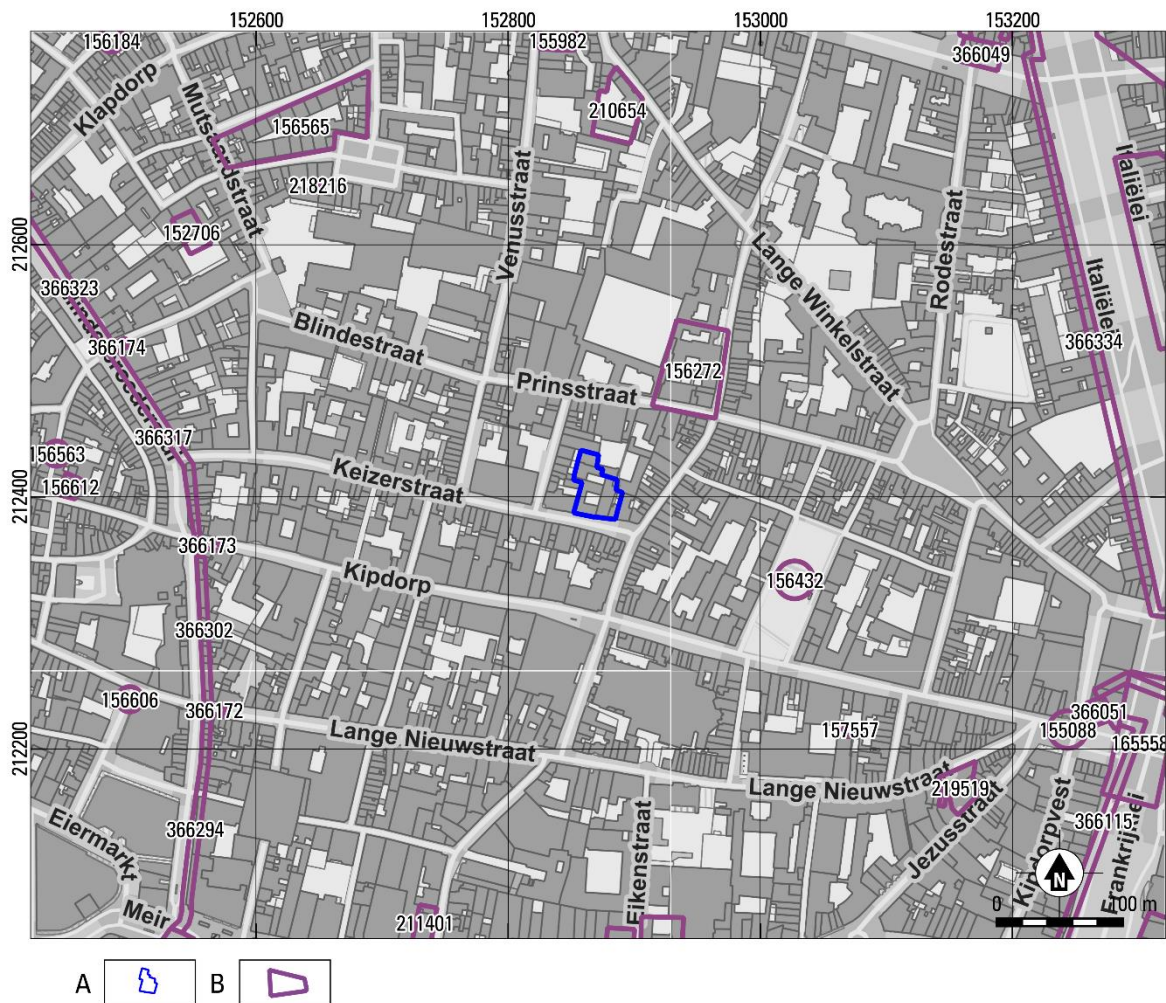

Fig. 2.4. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Aanduiding van de locaties uit de Centrale Archeologische Inventaris in de omgeving van het plangebied. Bron: CAI en geo.onroerendergoed.be
A plangebied; B. CAI-locatie

2.2.2 HISTORISCHE SITUATIE

In deze paragraaf zullen de historische kaarten besproken worden die van toepassing zijn op het plangebied. Voor het centrum van Antwerpen zijn behoorlijk wat historische kaarten beschikbaar. Veelal staan daar wel de huizenblokken en de straten op aangegeven, maar geven ze verder geen details over het plangebied. Een kaart die wel al de huizen afbeeldt is een iconografische kaart van H. Cock gemaakt in 1557. In figuur 2.5 is een uitsnede van deze kaart te zien, waarop in de cirkel het huizenblok staat aangegeven. Aan de linkerzijde van de cirkel is de Keizerstraat en rechts van de cirkel de Prinsstraat. Het lijkt erop dat er midden in het huizenblok ook een rij huizen staat opgetekend. Dit is waarschijnlijk de aanduiding van de Mazengang met de mogelijk de godshuisje die zich in 1557 hier nog moeten bevinden.

Fig. 2.5. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Uitsnede van iconografische kaart van H. Cock uit 1557 Bron: geo.onroerenderfgoed.be

De eerst beschikbare kaart met een topografisch karakter is de Frickx-kaart, maar deze is op een te grote schaal gemaakt om enige duiding aan het plangebied te kunnen geven. Hiertoe wordt deze kaart dan ook niet afgebeeld. Verder zijn de Masse en Villaret kaarten niet beschikbaar voor het plangebied, waardoor de eerste historische kaart de Ferraris-kaart (fig. 2.6) is.

Deze kaart is niet gedetailleerd genoeg om iets te kunnen zeggen over de indeling binnen het plangebied. Het huizenblok en de Keizerstraat zijn echter wel heel duidelijk opgetekend. Binnen het huizenblok is een groot open gebied te zien. De Mazengang staat niet op deze kaart aangeduid. Het godshuis en de huisjes aan deze gang zouden nog aanwezig moeten zijn ten tijde van de optekening van de Ferraris. Daar de Ferraris-kaart vooral een militair instrument geweest is, kan het zijn dat dit detail niet belangrijk genoeg geacht is om op te tekenen.

De Atlas der Buurtwegen en de Popp-kaart zijn niet beschikbaar voor het centrum van Antwerpen. De eerst volgende kaart is de Vandermaelen (fig. 2.7). Op deze kaart is de Mazengang het duidelijkst opgetekend. Deze gang deelt het huizenblok duidelijk in tweeën op deze kaart. Gebouwen zijn verder helaas niet aangeduid op deze kaart.

In figuur 2.8 is een uitsnede opgenomen van een militaire kaart uit 1873. Hierop zijn duidelijk de gebouwen van de Keizerstraat 63, 65 en 69 te herkennen. Ook de Mazengang is duidelijk aanwezig op deze kaart. Ook op de topografische kaart van 1902-1948 (fig. 2.9) is de Mazengang nog te zien. Echter is deze niet meer opgetekend op de Topografische kaarten Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw uit 1950-1970 (fig. 2.10). Halverwege de 20e eeuw lijkt de gang zijn functie verloren te hebben.

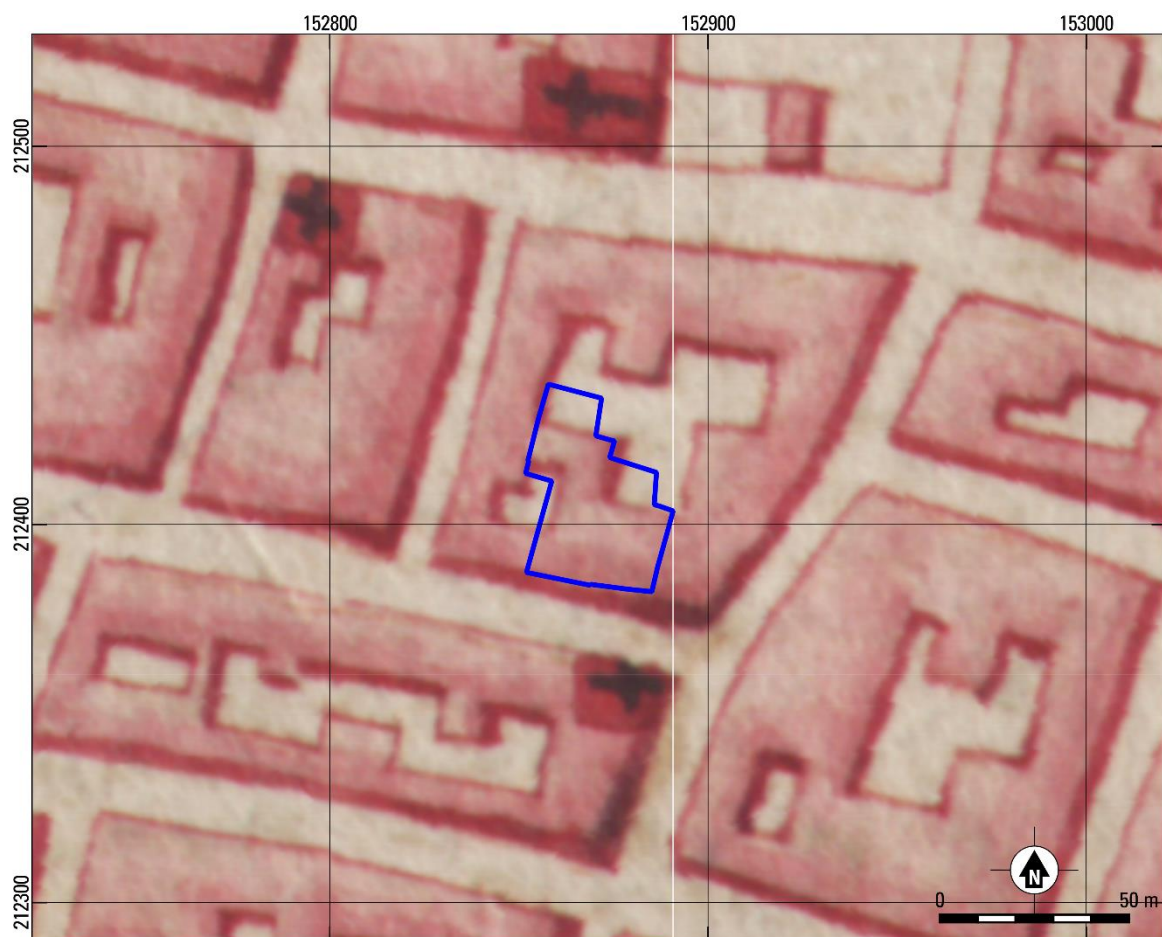

Fig. 2.6. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Plangebied geprojecteerd op een uitsnede van Ferraris-kaart (1771-1778). Bron: geo.onroerenderfgoed.be

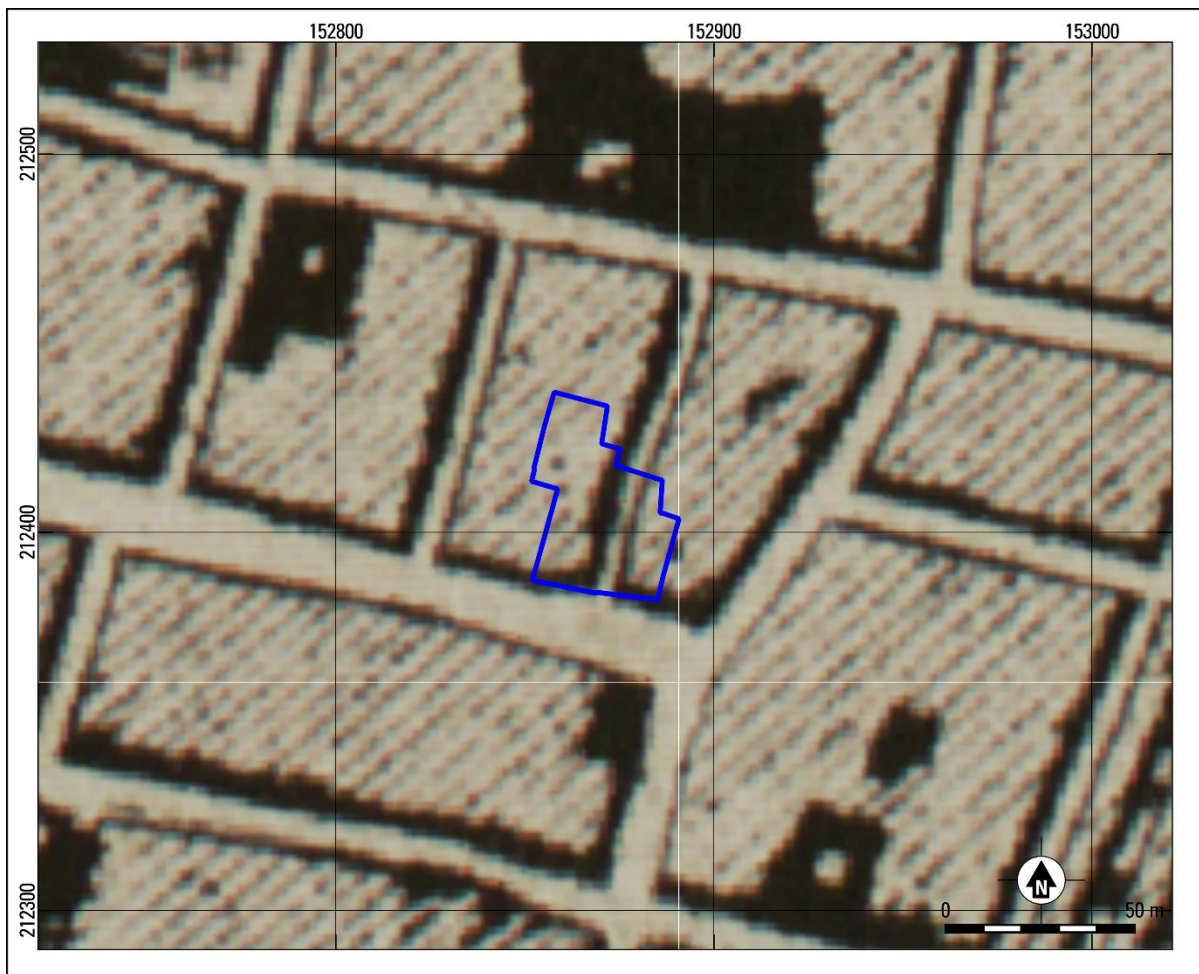

Fig. 2.7. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Plangebied geprojecteerd op een uitsnede van Vandermaelenkaart (ca. 1850).
Bron: geo.onroerenderfgoed.be

Fig. 2.8. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Uitsnede van de militaire kaart uit 1873 Bron: cartesius.be

Fig. 2.9. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Uitsnede van de Topografische kaart van Anvers XV / 3 uit 1902-1948 Bron: cartesius.be

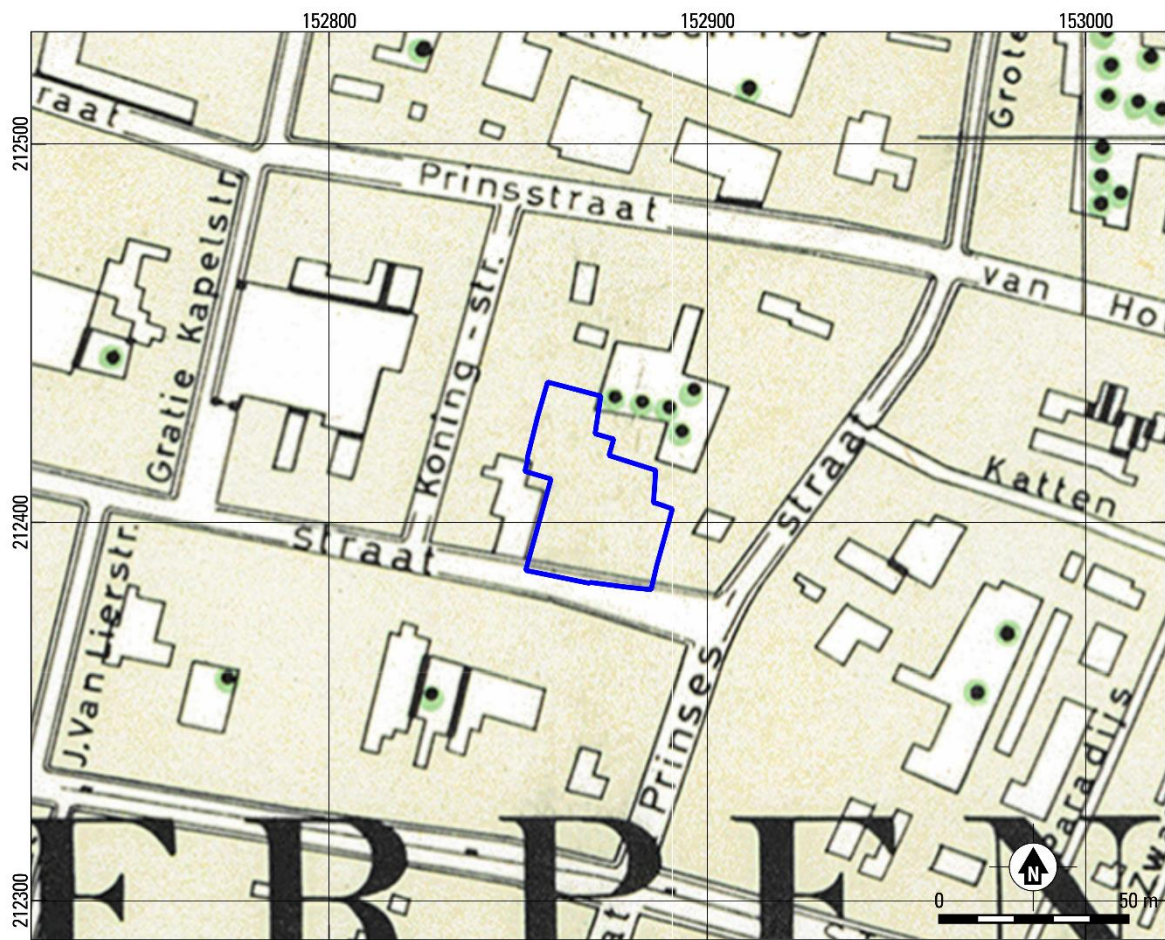

Fig. 2.10. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Plangebied geprojecteerd op een uitsnede van Topografische kaarten Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970). Bron: geo.onroerenderfgoed.be

2.2.3 LUCHTFOTOGRAFIE (NIEUWSTE TIJD SITUATIE)

De eerste luchtfoto van 1971 (fig. 2.13) is helaas niet duidelijk genoeg om individuele gebouwen te onderscheiden.

Fig. 2.11. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Plangebied geprojecteerd op de luchtfoto van 1971. Bron: geopunt.be

Op de luchtfoto van 1979-1990 zijn de gebouwen van de nummers 63, 65 en 69 wel te herkennen. De karakteristieke vorm van vooral nummer 63 is duidelijk te herkennen.

De eerste echt duidelijk luchtfoto is van 2000-2003. Hierop zijn ook de gebouwen aan de achterzijde duidelijk te herkennen, naast de gebouwen aan de straatkant. Ook is de Mazengang te zien op deze foto.

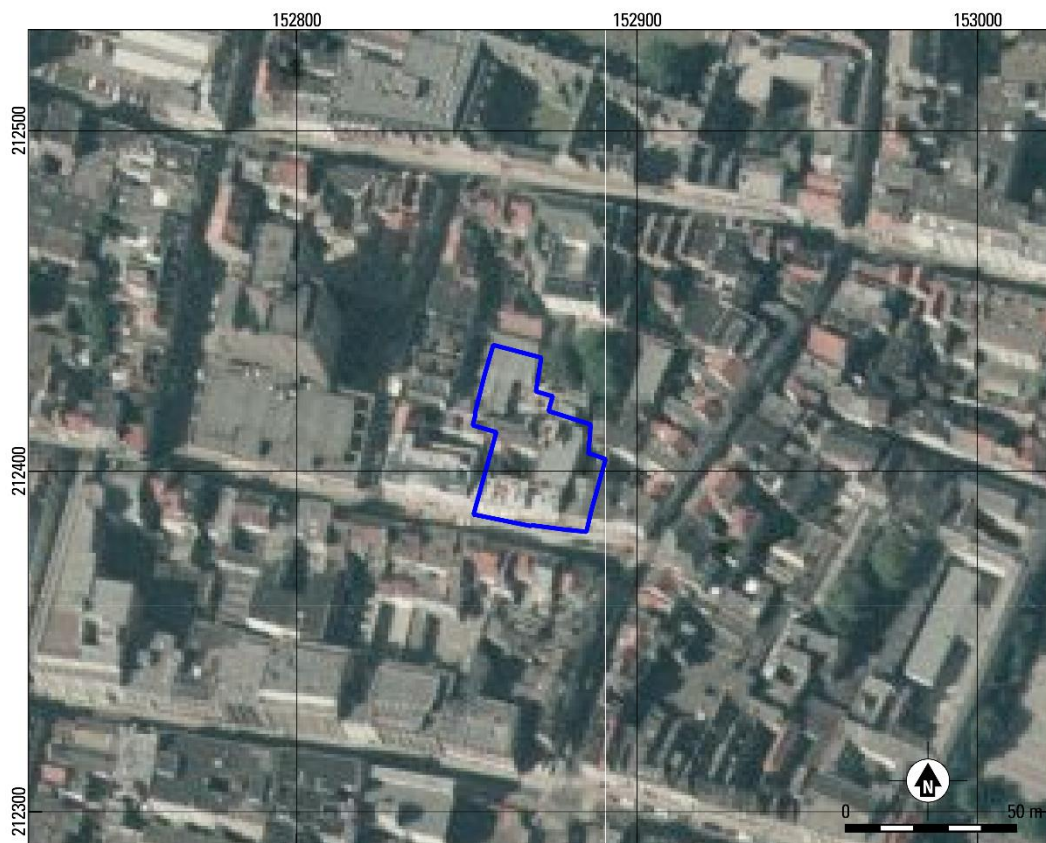

Fig. 2.12. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Plangebied geprojecteerd op de luchtfoto van 1979-1990. Bron: geopunt.be

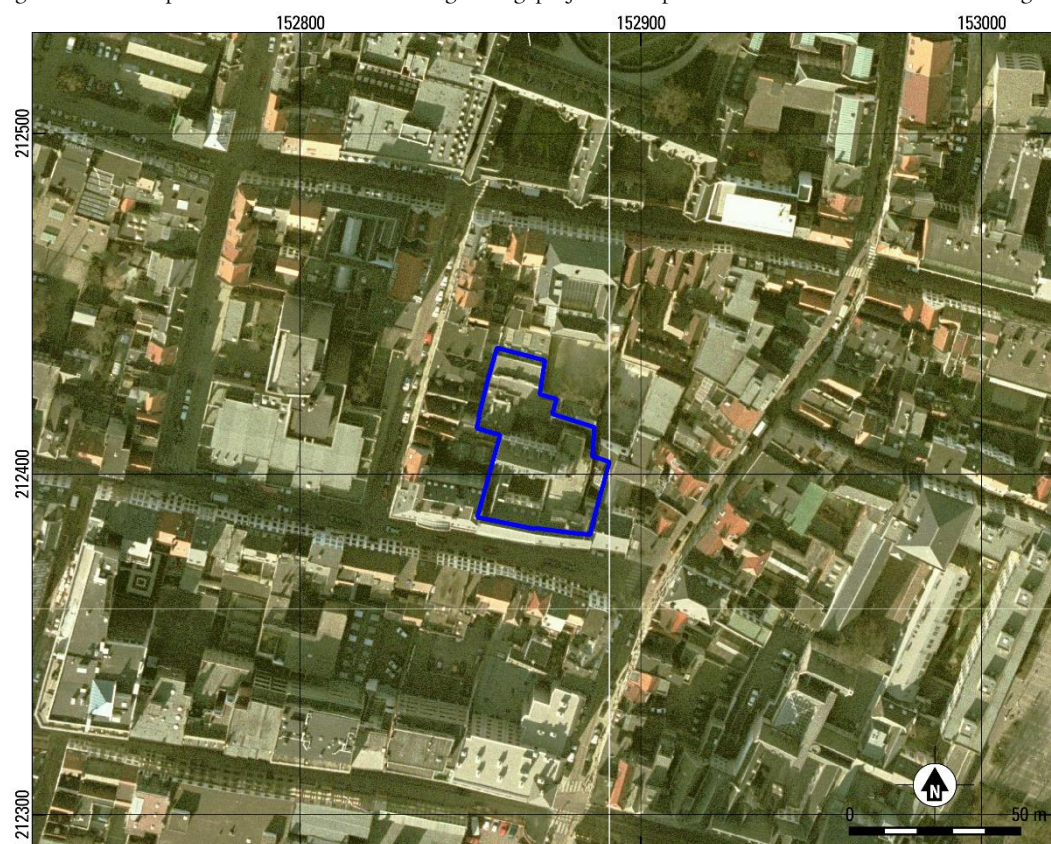

Fig. 2.13. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Plangebied geprojecteerd op de luchtfoto van 2000-2003. Bron: geopunt.be

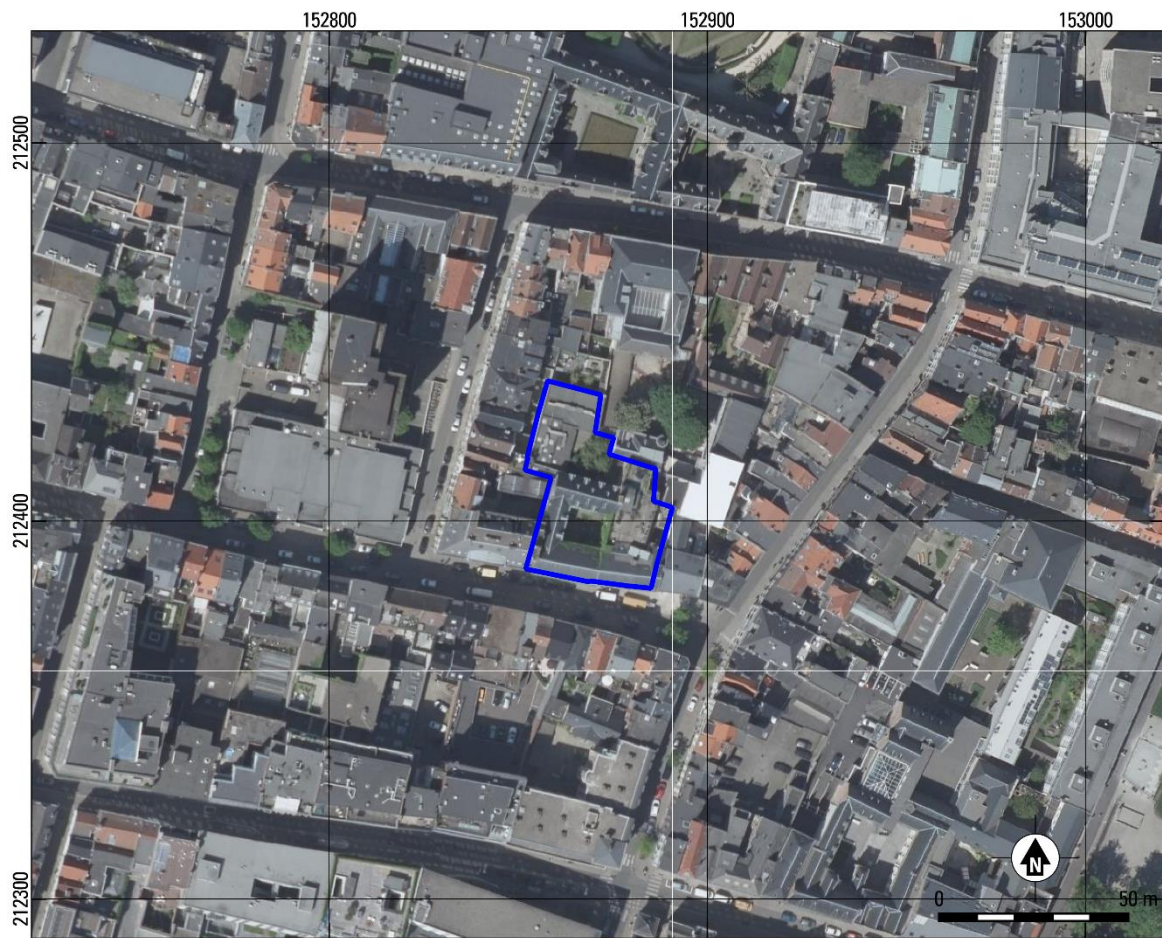

Fig. 2.14. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Plangebied geprojecteerd op de meest recente luchtfoto. Bron: geopunt.be

De meest recente luchtfoto in fig. 2.15 vertoont geen ander beeld dan de foto uit 2000-2003

2.3 ARCHEOLOGISCHE VERWACHTING / SYNTHESE EN CONCLUSIE

In paragraaf 1.5 zijn de doel- en vraagstellingen van het onderzoek geformuleerd. In deze paragraaf zullen deze in de lopende tekst behandeld worden.

In het plangebied zullen verbouwingen gaan plaats vinden ter hoogte van de Keizerstraat 63-69 te Antwerpen (zie paragraaf 1.2). Deels zullen de bestaande panden worden afgebroken en zal er nieuwbouw plaatsvinden. Deel gaat het om een interne verbouwing. Hierbij worden tevens een infiltratiebekken en een parkeergarage aangelegd. Voor het plangebied is een bureauonderzoek uitgevoerd om een inschatting te maken van de archeologische potentie en kenniswinst.

De archeologische waarde van het plangebied wordt als hoog ingeschat op basis van de uitgevoerde assessment. Het plangebied is gelegen in het centrum van Antwerpen, daarbij is het gelegen in de Vastgestelde Archeologische Zone Historische Stadskern van Antwerpen. Deze zone is vastgesteld daar hier veel archeologische resten nog in de ondergrond verwacht kunnen worden. Daarnaast heeft een bouwhistorisch onderzoek en dit assessment aangetoond dat aan de Mazengang ooit een godshuis en woningen hebben gestaan. Deze zijn in de loop van de tijd verplaatst naar elders in de stad Antwerpen. Echter is het niet duidelijk wat met de resten van deze huizen en het godshuis gebeurd is. Het is goed mogelijk dat hier nog resten van te verwachten kunnen.

Vroegere resten onder deze Middeleeuwse – Nieuwe tijd bebouwing kunnen niet uitgesloten worden. Uit het assessment blijkt dat binnen een straat van 500 meter tevens resten uit de IJzertijd bij een opgraving aan het licht zijn gekomen. Binnen de Archeologische zone van de Historische stadskern van Antwerpen kunnen daarnaast ook resten uit de Steentijd en de Romeinse tijd verwacht worden.

Binnen het plangebied wordt vervolgonderzoek aangeraden daar waar een ingreep in de bodem plaatsvindt. Het betreft de zones waar afbraak gaat plaatsvinden, waar de parkeergarage verbouwd en aangelegd gaat worden (zie fig. 2.15). Ook de zones waar de Pompputten, regenput, septic tank en het infiltratiebekken behoren hiertoe. Het assessment heeft aangetoond dat binnen deze zones de verstoring in de bodem niet dieper dan 2.7 m is ter hoogte van de al bestaande kelder en grotendeels zelfs maar ca. 1.0 m (zie paragraaf 1.3). Binnen deze zones zal het bodemarchief behoorlijk verstoord worden van ca. 2.5 m tot maar liefst 6.0 m ter hoogte van de parkeergarage, ook ter hoogte van de al bestaande garage. Samen met de archeologische verwachting geldt voor deze zones een hoog potentieel tot kenniswinst. Bijgevolg wordt vervolgonderzoek geadviseerd.

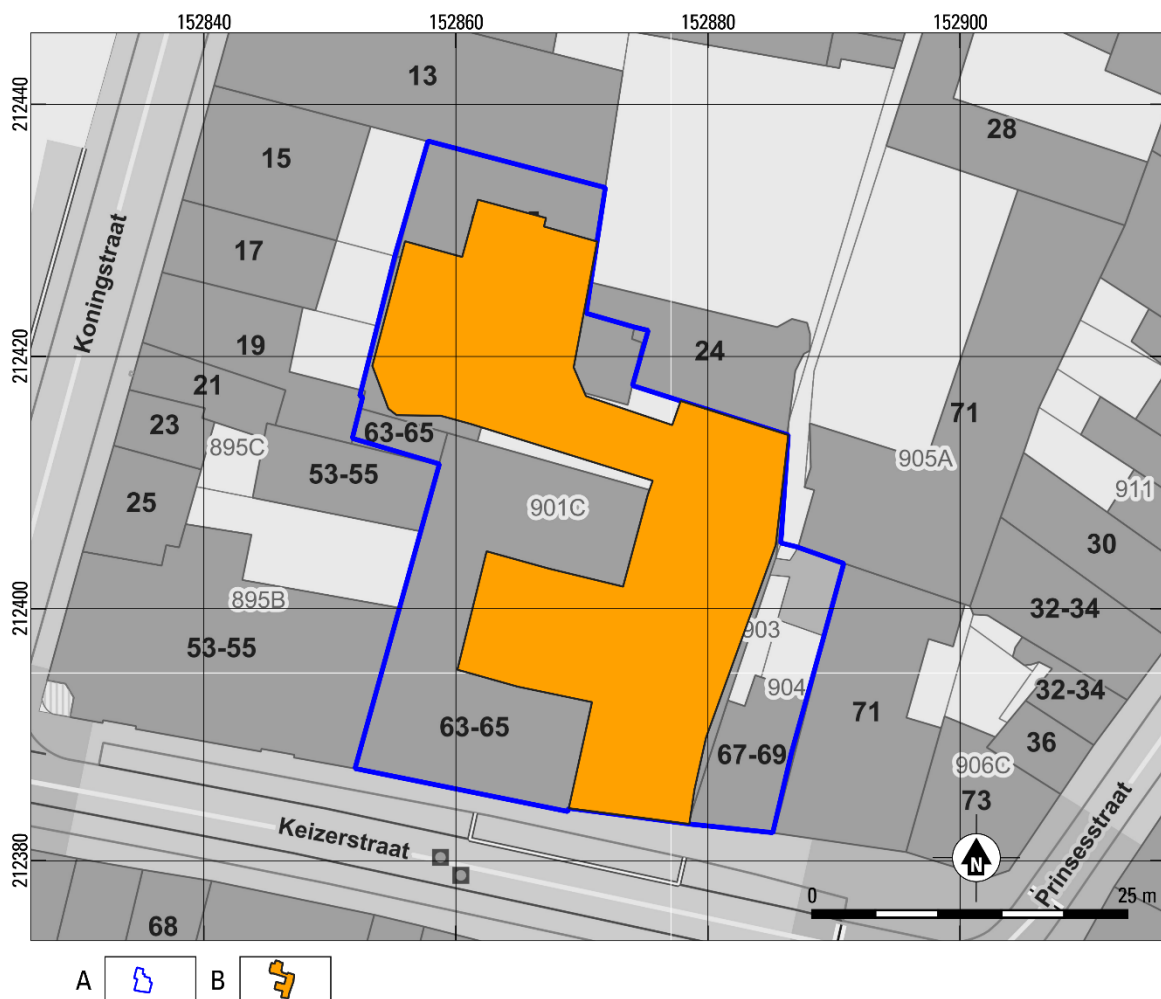

Fig. 2.15. Antwerpen-Keizerstraat 63-69. Aanduiding te onderzoeken delen van het plangebied op de GRB. Bron: geopunt.be

A plangebied; B onderzoeksgebied

2.4 SAMENVATTING

In het plangebied zullen verbouwingswerkzaamheden worden uitgevoerd (zie paragraaf 1.2). Voor het plangebied is een bureauonderzoek uitgevoerd om een inschatting te maken van de archeologische potentie en kenniswinst (hoofdstuk 2). De huidige gebouwen en parkeergarage hebben een verstoring opgeleverd van ca. 1.00 – 2.70 m (paragraaf 1.3). De impact van de geplande werkzaamheden is echter hoog ter hoogte van de gebieden waar een ingreep in de bodem zal plaatsvinden, omdat de werkzaamheden de bodem tot zeker 2.5 – 6.00m zullen verstoren. Binnen deze zones geldt een hoog kennispotentieel voor alle periodes (voor meer specificaties zie paragraaf 2.3) De eventueel aanwezige archeologische waarden worden hier bedreigd door de geplande werkzaamheden (impact). Voor deze onderzoeksgebieden wordt dan ook archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd. In eerste instantie worden proefputten geadviseerd op de niet bebouwde delen van het plangebied om een inschatting te kunnen maken van de te verwachten sporen en tot op welke diepte deze aanwezig zullen zijn.

3 LITERATUUR

Gorlé, A./E. Van Severen, 2018: *Keizerstraat 63, 65 en 69 te 2000 Antwerpen, Historische studie en CHE-rapport*, Kontich/Deurne.

websites

<https://cai.onroenderfgoed.be>

<http://dov.vlaanderen.be>

<https://geo.onroenderfgoed.be>

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

<http://www.geopunt.be>

<https://www.cartesius.be/CartesiusPortal/>

4 FIGURENLIJST PROJECTCODE 2018L139

Figuur	Type	Onderwerp	Aanmaakschaal	Aanmaakwijze	Datum
1.1	Locatiekaart	Locatie plangebied	1:20.000	Digitaal	20-12-2018
1.2	Grootschalig ReferentieBestand	Locatie plangebied	1:600	Digitaal	20-12-2018
1.3	Werkzaamheden	Schematische weergave van de werkzaamheden	1:600	Digitaal	20-12-2018
2.1	Quartaargeologische kaart	Locatie plangebied	1:20.000	Digitaal	20-12-2018
2.2	Hoogtemodel (1m)	Digitaal hoogtemodel terrein en omgeving	1:20.000	Digitaal	20-12-2018
2.3	Hoogteverloop	hoogteverloop in het plangebied	n.v.t	Digitaal	20-12-2018
2.4	archeologische kaart	CAI vondstlocaties en overige inventarissen in de omgeving van het plangebied	1:20.000	Digitaal	20-12-2018
2.5	Historische kaart	Uitsnede van iconografische kaart van H. Cock uit 1557	onbekend	Analoog	20-12-2018
2.6	Historische kaart	Locatie plangebied op de Ferrariskaart	1:2.000	Digitaal	20-12-2018
2.7	Historische kaart	Locatie plangebied op de Vandermaelen	1:2.000	Digitaal	20-12-2018
2.8	Historische kaart	Uitsnede van de militaire kaart uit 1873	onbekend	Analoog	20-12-2018
2.9	Historische kaart	Uitsnede van de Topografische kaart van Anvers XV / 3 uit 1902-1948	onbekend	Analoog	20-12-2018
2.10	Historische kaart	Topografische kaarten Ministerie van Openbare Werken en Wederopbouw (1950-1970).	1:2.000	Digitaal	20-12-2018
2.15	Werkzaamheden	Aanduiding van de te onderzoeken gebieden in het plangebied	1:600	Digitaal	20-12-2018
Bijlage 2	Plannen van de werkzaamheden	Gedetailleerde weergave van de geplande werkzaamheden	onbekend	Digitaal	8-10-2018
Bijlage 3	kadasterkaart	kadasterkaart	1:500	Digitaal	20-12-2018

5 FOTOLIJST PROJECTCODE 2018L139

figuur	type	onderwerp	vervaardiging	datum
2.11	foto	Luchtfoto van het plangebied	analoog	1971
2.12	foto	Luchtfoto van het plangebied	analoog	1979-1990
2.13	foto	Luchtfoto van het plangebied	analoog	2000-2003
2.14	foto	Luchtfoto van het plangebied	digitaal	Meest recente luchtfoto

6 LIJST VAN BIJLAGEN

1. Overzicht van de archeologische perioden
2. Gedetailleerde plannen van de werkzaamheden
3. Kadastrale kaart
4. Plannen van de verbouwingen in 1985 en 1993
5. Bouwhistorisch onderzoek